

APYVARTINIŲ LĖŠŲ NEPLANINIAI ŠALTINIAI PRAMONĖS ĮMONĖSE

J. VIZBARAS

Dabartiniu metu, formuojant įmonių apyvartines lėšas, nemažą įtaką turi neplaniniai šaltiniai. Ekonominės reformos sąlygomis jų lyginamasis svoris apyvartinių lėšų šaltinių struktūroje žymiai padidėjo. Tuo tarpu ekonominėje literatūroje pagrindinis dėmesys skiriamas planiniams šaltiniams (t. y. savoms apyvartinėms lėšoms ir banko kreditams) nagrinėti. Daugelyje vadovėlių apie neplaninius šaltinius neužsimenama. Netgi monografijose ir brošiūrose, kuriose specialiai nagrinėjami apyvartinių lėšų klausimai, neplaniniai šaltiniai neminimi. Tiesa, kai kuriuose monografijose (1, p. 101—109), straipsniuose (10, p. 45) kalbama apie kreditorinius įsiskolinimus, tačiau ir čia dažniausiai apsiribojama kreditorinio įsiskolinimo tiekėjams nagrinėjimu. Iš tikrųjų apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių rūšių yra žymiai daugiau. Antra vertus, kai kurie ekonomistai jų sudėtį ir apimtį gerokai padidina, neplaniniams lėšų šaltiniams priskirdami ir kai kurias banko paskolų rūšis [16]. Paprastai į neplaninių šaltinių sudėtį įtraukiamos paskolos laikinoms reikmėms, mokėjimų kreditai ir pan., motyvuojant tuo, kad įmonės, imdamos šiuos kreditus, kai kada sukaupia viršplanines materialinių vertybių atsargas. Žinoma, analizuojant materialinių vertybių atsargų būklę ir aiškinant jų susidarymo priežastis, tenka atsižvelgti į visus šaltinius, kurie sudaro galimybes sukaupiti tokias atsargas. Tačiau vargu ar galima vien dėl to minėtus kreditus priskirti neplaniniams apyvartinių lėšų šaltiniams. Valstybinis bankas planuoja visas paskolas ir jos, įeidamos į įmonės apyvartinių lėšų šaltinių sudėtį, taip pat kaip ir savos apyvartinės lėšos, yra reguliuojami šaltiniai. Neplaniniams apyvartinių lėšų šaltiniams tikėtų priskirti tik tas lėšas, kurios, kaip apyvartinių lėšų formavimo šaltinis, nėra tiesiogiai planuojamos ir reguliuojamos.

Tokių šaltinių sudarytų visų rūšių kreditorinis įsiskolinimas ir specialios paskirties lėšos, kurias iki jų panaudojimo pagal nustatytą paskirtį įmonės gali panaudoti ūkinėje apyvartoje. Tokios lėšos įmoniu finansiniuose planuose neparodomos kaip apyvartinių lėšų šaltiniai.

Tokių šaltinių egzistavimas iki šiol buvo laikomas normaliu reiškiniu. Tam, be abejo, būta ir kai kurių priežasčių. Pavyzdžiui, neplaniniais šaltiniais padengiamos nenormuojamos apyvartinės lėšos, kurioms padengti nėra specialių šaltinių. Kadangi kai kurių neplaninių šaltinių apimtis dažnai keičiasi, tai manome, kad juos planuoti netikslinga. Kai kurie ekonomistai akcentuoja, kad neplaniniai šaltiniai sudaro piniginių lėšų rezervą, ir todėl jų buvimas yra normalus reiškinys. Be to, iki šiol neplaninių šaltinių apimtis nebuvo per daug didelė.

Pagrindinę neplaninių šaltinių dalį sudarė kreditorinis įsiskolinimas, kurio apimtis gana dažnai keitėsi. Tačiau per keletą paskutiniųjų metų neplaninių šaltinių apimtis išaugo, sudėtis pajavairėjo, struktūra pakito.

Apyvartinių lėšų šaltinių analizė rodo, kad neplaniniai šaltiniai susidaro dėl įvairių priežasčių, todėl ir pagal ekonominį turinį esti gana įvairūs. Antai kreditorinį įsiskolinimą tiekėjams nulemia laiko skirtumas, susidaręs tarp prekių gavimo ir apmokėjimo datos. Dėl to persikirsto atskirų įmonių ir net šakų apyvartinės lėšos, ir todėl kreditorinis įsiskolinimas itin nepageidautinas. Šia prasme netenka kalbėti apie tą įsiskolinimą tiekėjams, biudžetui ir net darbininkams bei tarnautojams, kuris atsiranda dėl nesavalaikių mokėjimų, pablogėjus įmonės finansinei padėčiai. Dabartiniu metu labai stengiamasi, kad šios rūšies kreditoriniai įsiskolinimai mažėtų.

Skatinimo ir kitų fondų lėšų likučiai, kurie turi specialią paskirtį, kartu laikomi savais įmonių ištekliais. Apskaitiniai duomenys rodo, kad šių fondų laisvų lėšų likučiai, sudarantys neplaninius apyvartinių lėšų šaltinius, paskutiniais metais žymiai padidėjo. Minėtų lėšų likučių, kaip ir fondų, didėjimas yra normalus reiškinys. Tačiau atsižvelgiant į apyvartinių lėšų šaltinių organizavimą, reikia pasakyti, kad bet koks neplaninių šaltinių augimas turi daug neigiamų pusių ir ypač tuomet, kai jie pernelyg padidėja.

Be to, įmonių apskaitinių duomenų analizė rodo, kad atskirose įmonėse šių šaltinių lyginamasis svoris labai skirtingas ir beveik nepriklauso nuo ūkinės-finansinės veiklos rodiklių. Kadangi neplaninių šaltinių apimtis turi didelę įtaką įmonių finansinei padėčiai, tai, jiems netolygiai ir nepagrįstai pasiskirsčius, įmonių finansinė padėtis pasidaro priklausoma nuo visiškai atsitiktinių veiksnių.

Įmonėse, kurios turi daug neplaninių šaltinių, užmaskuojami net dideli ūkinės-finansinės veiklos trūkumai, susidaro apgaulingas geros finansinės padėties vaizdas.

Materialinio skatinimo fondų apimtis, žinoma, priklauso nuo įmonės pasiektų ūkinės veiklos rodiklių. Kadangi šiuo metu materialinio skatinimo fondų lėšos sudaro žymią neplaninių šaltinių dalį, tai, atrodo, ir jų apimtis turėtų priklausyti nuo įmonės darbo rodiklių. Tačiau įmonių finansinei būklei turi įtakos ne bendra skatinimo fondų apimtis, o tik nepanaudotų fondų likutis, kurio santykis su priskaičiuotais fondais irgi būna skirtingas. Be to, kaip žinia, atskaitymų į skatinimo fondus normatyvai nustatomi nuo darbo užmokesčio fondo apimties. Kadangi atskirose pramonės šakose darbo užmokesčio fondo santykis, lyginant su apyvartinėmis lėšomis, yra labai nevienodas, tai ir skatinimo fondų lėšos, kaip neplaninis šaltinis, apyvartinių lėšų struktūroje žymiai skiriasi, nors atskaitymų į skatinimo fondus normatyvai bei ūkinės veiklos rodikliai ir esti vienodi.

Apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių problema komplikuojasi dar ir dėl to, kad ne visi apyvartinių lėšų elementai yra planuojami. Nenormuojamos apyvartinės lėšos, be piniginių lėšų ir išsiųstų prekių¹, respublikos pramonėje 1969 m. pradžioje sudarė 4,5% visų apyvartinių lėšų². Šioms apyvartinėmis lėšomis padengti, žinoma, įmonėms reikia papildomų šaltinių. Tačiau apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių ir nenormuojamų apyvartinių lėšų susidarymo priežastys yra visiškai skirtingos, ir dėl to nenor-

¹ Kadangi išsiųstų prekių ir suteiktų patarnavimų likučiai turi specialų padengimo šaltinį — Valstybinio banko paskolas pagal atsiskaitymo dokumentus kelyje, tai pastaruosius iš nenormuojamų apyvartinių lėšų apimties atėmėme.

² Apskaičiuota, remiantis respublikos CSV duomenimis.

muojamų apyvartinių lėšų svyravimo amplitudės neatitinka neplaninių šaltinių pasikeitimo nei pagal apimtį, nei pagal laiką.

Apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių lyginamasis svoris visų šaltinių struktūroje respublikos pramonės įmonėse didėja (žr. 1 lentelę). Neplaninių šaltinių išaugimą nulėmė žymus „kitų šaltinių“ padidėjimas. 1965 metų pradžioje „kiti šaltiniai“ sudarė tik 2,3% visų apyvartinių lėšų šaltinių, o 1969 metų pradžioje jau pasiekė 8,3%. Šių šaltinių didėjimą, kaip bus parodyta žemiau, nulėmė skatinimo fondų likučių didėjimas.

1 lentelė*

Apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių lyginamasis svoris visų šaltinių struktūroje Lietuvos TSR pramonės įmonėse

(metų pradžioje, procentais)

	Metai				
	1965			1968	1969
Neplaniniai šaltiniai	16,6	13,1	14,6	20,8	18,6
Jų tarpe:					
kreditorinis įsiskolinimas	14,3	10,6	10,3	14,6	10,1
kiti šaltiniai	2,3	2,5	4,3	6,2	8,5

* Lentelė sudaryta, remiantis respublikos CSV duomenimis.

Kreditorinio įsiskolinimo lyginamasis svoris turi tendenciją mažėti. Kadangi šiuo metu itin rūpinamasi sudaryti sąlygas savalaikiams atsiskaitymams, tobulinamos atsiskaitymų ne grynais pinigais formos, reikia manyti, kad kreditorinio įsiskolinimo dalis apyvartinių lėšų šaltinių struktūroje sumažės. Tačiau visų kitų neplaninių šaltinių dalis, ilgą laiką buvusi nedidele, paskutiniaisiais metais ėmė sparčiai didėti. Šie poslinkiai pakeitė ir neplaninių šaltinių struktūrą.

2 lentelė**

Apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių lyginamasis svoris bendroje apyvartinių lėšų apimtyje atskirose respublikos pramonės šakose

(1970 m. pradžioje, procentais)

inimai		Jų tarpe specialiuoju finansavimo lėšos
Lengvosios pramonės ministerija	14,1	4,2
Maisto pramonės ministerija	13,1	2,8
Mėsos ir pieno pramonės ministerija	16,9	5,0
Statybinų medžiagų pramonės ministerija	31,9	8,4
Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerija	29,8	13,8
Vietinės pramonės ministerija*	31,6	20,1
Lietuvos sąjunginis gamybinis celiuliozės ir popieriaus susivienijimas	25,6	11,8
Durpių pramonės valdyba	23,2	11,8

** Lentelė sudaryta, remiantis atitinkamų žinybų metinių apyskaitų duomenimis.

Tokie ryškūs neplaninių apyvartinių lėšų šaltinių pakitimai būdingi ne tik mūsų respublikos, bet ir visos šalies pramonės įmonėms (žr. 5 lentelę, p. 58).

Neplaninių šaltinių lyginamasis svoris visų apyvartinių lėšų šaltinių struktūroje atskirose šakose ir įmonėse yra labai nevienodas (žr. 2 lentelę, p. 55). Šis neplaninių šaltinių lyginamasis svoris nepriklauso nuo įmonių ūkinės-finansinės veiklos rodiklių. Lengvosios, maisto, mėsos ir pieno pramonės įmonės reikalauja daug apyvartinių lėšų, o išlaidų darbo užmokesčiui lyginamasis svoris gamybos sąnaudose čia yra mažiausias. Todėl neplaninių šaltinių dalis šių šakų įmonėse yra maža, ir ypač tų šaltinių, kurie susidaro ekonominio skatinimo fondų sąskaita.

Siuo metu neplaninių šaltinių struktūra yra labai pasikeitusi. Dauge lyje pramonės šakų kreditorinis įsiskolinimas neplaninių šaltinių struktūroje neužima didžiausios dalies (žr. 3 lentelę, p. 58). Dar mažesnis įsiskolinimas tiekėjams. Pavyzdžiui, vietinės pramonės įmonėse kreditorinis įsiskolinimas tiekėjams 1970 m. pradžioje visų neplaninių šaltinių struktūroje sudarė tik 10%, durpių pramonės įmonėse — 9,3%. Kreditorinis įsiskolinimas neplaninių šaltinių struktūroje nedominuoja ir mašinių gamybos įmonėse. Mūsų buvo išnagrinėta apyvartinių lėšų struktūra 8-iose staklių pramonės įmonėse; rėmėmės 1967 m. vidutiniais duomenimis. Jau

3 lentelė*

Apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių struktūra

(1970 m. pradžioje, procentais)

	Ministerijų ir kitų žinybų pavadinimai							Durpių pramonės valdyba
	Lengvosios pramonės ministerija	Maisto pramonės ministerija	Mėsos ir pieno pramonės ministerija	Slabtybių medžiagų pramonės ministerija	Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerija	Vietinės pramonės ministerija	Lietuvos sąjunginis gamybinis ce-liulio-zės ir popieriaus susi-vie-nijimas	
Pastoviųjų pasyvų lėšos, nepri-lygintos savoms apyvartinėms lėšoms	17,6	7,8	10,0	14,3	10,5	13,4	8,3	14,9
Kreditorinis įsiskolinimas jų tarpe tiekėjams	49,8	66,6	58,1	59,3	39,2	21,5	37,8	29,2
Specialiųjų fondų ir tikslinio finansavimo lėšos**	38,0	51,8	52,3	22,5	28,3	10,0	33,2	9,3
Specialiųjų fondų ir tikslinio finansavimo lėšos**	29,8	21,3	29,7	26,4	46,4	63,6	46,1	50,7
Specialiųjų fondų ir tikslinio finansavimo lėšos**	23,1	13,1	25,7	14,9	25,9	20,2	21,8	26,6
Kiti šaltiniai	2,8	4,3	2,2	—	3,9	1,5	7,8	5,2
Iš viso:	100	100	100	100	100	100	100	100

* Lentelė sudaryta, remiantis atitinkamų žinybų metiniais balansais.

** Atmetus lėšas, kurios laikomos atskiroje banko sąskaitoje ir kurios įtrauktos į pastoviųjų pasyvų sudėtį ir prilygintos savoms apyvartinėms lėšoms.

tada kreditorinis įsiskolinimas šiose įmonėse tesudarė 38,4%, o įsiskolinimas tiekėjams tik — 19,5% visų neplaninių šaltinių apimtys. Tuo tarpu mėsos, pieno, maisto, lengvosios ir statybinių medžiagų pramonės įmonėse kreditorinis įsiskolinimas neplaninių šaltinių struktūroje sudaro didelę dalį (žr. 3 lentelę, p. 56). Visų apyvartinių lėšų struktūroje didelį kreditorinio įsiskolinimo lyginamąjį svorį sudaro tik įsiskolinimas statybinių medžiagų pramonės įmonėse (18,9%). Šios įmonės turi daug galimybių kreditoriniam įsiskolinimui sumažinti. Kitų šakų pramonės įmonėse kreditorinio įsiskolinimo lyginamasis svoris svyruoja nuo 6,8% iki 11,7%.

Siuo metu neplaninių šaltinių struktūroje žymią vietą užima specialųjų fondų ir tikslinio finansavimo lėšos, ir iš jų skatinamųjų fondų lėšos. Baldų, popieriaus, durpių ir vietinės pramonės įmonėse šios lėšos sudarė pusę visų neplaninių šaltinių (žr. 3 lentelę).

Minėjome, kad atskirose įmonėse tarp nenormuojamų apyvartinių lėšų ir neplaninių šaltinių susidaro nemaži skirtumai. Tačiau bendri duomenys rodo, kad tiek respublikos pramonėje, tiek TSRS pramonėje neplaniniai šaltiniai viršija nenormuojamų apyvartinių lėšų sumas. Šio pėrviršio lyginamasis svoris visų apyvartinių lėšų šaltinių struktūroje didėja (žr. 4 ir 5 lenteles). Lietuvos pramonėje minimas pėrviršis 1969 m. pradžioje sudarė 7,4% visų apyvartinių lėšų šaltinių apimtys, o TSRS pramonėje — 6,6%

4 lentelė

Nenormuojamų apyvartinių lėšų ir neplaninių šaltinių lyginamasis svoris Lietuvos TSR pramonėje*

(metų pradžioje, procentais)

Rodikliai	Metai				
				1968	
Piniginės lėšos	5,6	4,9	7,0	6,6	6,7
Debitoriai	3,9	5,5	3,8	4,1	4,2
Kitos apyvartinės lėšos	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
Iš viso	10,0	10,8	11,2	11,0	11,2
Neplaniniai apyvartinių lėšų šaltiniai	16,6	13,1	14,6	20,8	18,6
juo tarpe:					
kreditoriai	14,3	10,6	10,3	14,6	10,1
kiti šaltiniai	2,3	2,5	4,3	6,2	8,5
Lyginamasis svoris neplaninių šaltinių, iš kurių susidaro viršplaninės materialinių vertybių atsargos	6,6	2,3	3,4	9,8	7,4

* Lentelė sudaryta, remiantis respublikos SCSV duomenimis.

Kadangi neplaniniai šaltiniai buvo lyginami su visomis nenormuojamomis apyvartinėmis lėšomis, įskaitant ir pinigines lėšas (be išsiųstų prekių), tai gautas neplaninių šaltinių skirtumas parodo, jog įmonės šią neplaninių šaltinių dalį panaudoja viršplaninėms materialinių vertybių atsargoms sukaupti. Tiesa, kredituojant materialines vertybes, trumpalaikės paskolos sumažinamos tokia suma, kokią sudaro įsiskolinimas tiekėjams. Ši priemonė iš dalies pašalina neigiamą per didelių neplaninių šaltinių įtaką. Tačiau ta neplaninių šaltinių dalis, kuri nepanaudojama nenormuojamoms apyvartinėms lėšoms padengti ir nepasilieka atsiskaitomose sąskaitose, betarpiškai panaudojama viršplaninėms vertybių atsargoms sukaupti.

**Nenormuojamų apyvartinių lėšų ir neplaninių šaltinių lyginamasis svoris
TSRS pramonėje**

	(metų pradžioje, procentais)						
	Metai						
		1956	1961	1965	1966	1968	1969
Piniginės lėšos	6,0	5,8	4,8	3,9	4,0	5,2	5,6
Debitoriai	8,9	5,3	3,5	3,2	3,0	2,9	3,3
Kitos nenormuojamos lėšos	0,7	0,8	0,2	0,4	0,6	0,6	0,6
Iš viso	15,6	11,9	8,4	7,5	7,6	8,7	9,5
Neplaniniai apyvartinių lėšų šaltiniai jų tarpe:	16,0	11,9	13,1	12,2	11,7	13,2	16,1
Kreditoriai	14,4	10,7	10,6	9,8	8,6	7,7	8,4
Kiti šaltiniai	1,6	1,2	2,5	2,4	3,1	5,5	7,7
Neplaniniai šaltiniai, viršijantieji nenormuojamas lėšas (procentais, lyginant su visa apyvartinių lėšų apimtimi)	0,4	—	4,7	4,7	4,1	4,5	6,6

* Lentelė sudaryta, remiantis statistiniais rinkiniais:

Народное хозяйство СССР в 1968 г., М., «Статистика», 1969, стр. 750; Народное хозяйство СССР в 1965 г., М., «Статистика», 1966 г., стр. 762; Народное хозяйство СССР в 1960 г. М., «Статистика», 1961 г., стр. 93.

Analizuojamos 8 respublikos žinybų įmonėse neplaninių šaltinių perviršis 1970 metų pradžioje siekė beveik 20 mln. rublių, arba 4,9% visų apyvartinių lėšų apimties. Jo pilnai užteko padengti visoms viršplaninėms materialinių vertybių atsargoms. Be to, daugelyje įmonių iš šio perviršio padengiamos ne tik viršplaninės, nereikalingos atsargos, bet ir savų apyvartinių lėšų trūkumas. Kai kurių ekonomistų nuomone, nemaža viršplaninių atsargų dalis formuojama banko mokėjimų kreditais, nes jie šiuo metu visoms įmonėms teikiami lengvesnėmis sąlygomis. Tačiau apyskaitiniai duomenys rodo, kad įsiskolinimas pagal mokėjimų kreditus palyginti nedidelis. Apskaičiavus šį įsiskolinimą pagal keletą apyskaitinių datų, paaiškėjo, jog jis neviršija 0,3% visų apyvartinių lėšų. Tai dar kartą patvirtina, kad viršplaninės materialinių vertybių atsargos pramonės įmonėse sukaupiamos iš neplaninių šaltinių. Be to, kalbant apie viršplaninių atsargų sukaupimo šaltinius, tenka pridurti, kad ir atsiskaitomosiose sąskaitose esančios neplaninių šaltinių lėšos sudaro potencialias galimybes viršplaninėms atsargoms susidaryti. Pastebėta, kad nesezoninės pramonės įmonės, kurios kredituojamos pagal materialinių vertybių ir sąnaudų darbo užmokesčiui apyvartą, laisvas, iš neplaninių šaltinių susidariusias lėšas skiria paskoloms, viršijančioms kreditavimo kontrolinį skaičių, gražinti. Taip įmonės išvengia kreditinių sankcijų, nors viršplaninės materialinių vertybių atsargos dėl to nesumažėja. Žinoma, viršplaninių atsargų susikaupimo priežasčių yra žymiai daugiau. Tačiau finansiniu požiūriu šiuo metu susiklostė itin palankios sąlygos viršplaninėms atsargoms susidaryti.

Kai kuriose respublikos įmonėse neplaninių šaltinių lėšos gerokai viršija vidutinius duomenis. Pavyzdžiui, suvenyrų įmonėje „Tulpė“, Popieiaus-kartono dirbinių įmonėje „Darbas“, Kauno ir Druskininkų meno gaminių ir kitose įmonėse neplaninių šaltinių (be įskaityto kreditorinio įsiskolinimo kredituojant ir atėmus debitorinį įsiskolinimą) lėšos sudaro pusę ir net daugiau visų normuojamų apyvartinių lėšų apimties. Esant

tokiai padėčiai, įmonės ir jų aukštesnės organizacijos nesistengia nei pagrįsciau normuoti savas apyvartines lėšas, nei planuoti atitinkamas kredito sumas. Tuo pažeidžiami pagrindiniai planinio apyvartinių lėšų reguliavimo principai.

Ekonomistai, pabrėždami neigiamą neplaninių šaltinių įtaką, yra pasiūlę keletą šios problemos sprendimų. Pagrindiniai pasiūlymai tokie: a) pastovesnę kreditorinio įsiskolinimo dalį priskirti pastoviams pasyvams, įtraukiant juos į savų ir joms prilygintų apyvartinių lėšų sudėtį (9, p. 48; 11, p. 38 ir kt.), b) sumažinti kreditorinį įsiskolinimą, taikant tinkamesnes atsiskaitymų formas (3, p. 84 ir kt.), c) išplėsti kreditavimą pagal apyvartą, nes, taip kredituojant, įskaitomas visas kreditorinis įsiskolinimas tiekjams (10, p. 47).

Šie pasiūlymai, mūsų nuomone, verti dėmesio. Du paskutiniai iš šių pasiūlymų jau pradėti įgyvendinti praktikoje, t. y. kredituojant įskaitoma dalis kreditorinio įsiskolinimo ir siekiama jį sumažinti. Kai dėl kreditorinio įsiskolinimo dalies priskyrimo pastoviams pasyvams, tai daugelis ekonomistų šiam pasiūlymui prieštarauja (14, p. 40; 3, p. 84 ir kt.). Jie nurodo, kad sunku nustatyti pastovią kreditorinio įsiskolinimo sumą, nes šio įsiskolinimo apimtis atskiroje įmonėje dažnai keičiasi, kad gali sumažėti įmonių finansiniai rezervai ir t. t. Nors šie argumentai ir turi pagrindą, bet pasiūlymo dėl dalies neplaninių šaltinių įtraukimo į pastoviųjų pasyvų sudėtį, mūsų nuomone, atmesti negalima. Tik šį pasiūlymą reikėtų taikyti ne kreditorinio įsiskolinimo, bet kitų neplaninių šaltinių atžvilgiu¹.

Norėtusi plačiau sustoti ties ekonomistų teigimu, jog, įtraukiant kreditorinio įsiskolinimo pastoviąją dalį į pastoviųjų pasyvų sudėtį, sumažėtų įmonių finansiniai rezervai. Mat, kreditorinio įsiskolinimo apimtis (turima galvoje nepradelstas įsiskolinimas) nepriklauso nei nuo įmonės darbo kiekybinių ar kokybinių rodiklių, nei nuo nenormuojamų apyvartinių lėšų apimties. Dėl tokio finansinio rezervo yra sunkiau organizuoti apyvartinių lėšų šaltinius. Finansiniai rezervai įmonėms reikalingi, tačiau reikėtų vengti tokių rezervų, kurių apimtis nepriklauso nuo įmonės ūkinės-finansinės veiklos, kurie nestiprina įmonių ūkiškaitos, o ją silpnina. Mūsų nuomone, pagrįstą išvadą įmonių finansinių rezervų klausimu yra pateikusi prof. S. Barngolc. Kalbėdama apie įmonių finansus, ji pabrėžia, kad „finansiniai rezervai, kaip ir visi kiti ūkio rezervai, turi būti numatomi iš anksto, planuose“ [1, p. 148]. Tuo tarpu planuojant įmonių apyvartinių lėšų šaltinius, į tai neatsižvelgiama. Kaip žinoma, šiuo metu įmonių pagrindinius ūkinės veiklos finansinius rezervas sudaro neplaniniai apyvartinių lėšų šaltiniai, kurių apimtis labai dažnai nepriklauso nuo įmonės ūkinės-finansinės veiklos rodiklių. Praktikoje dar laikomasi neteisingos nuomonės, jog reikia siekti, kad tik debitorinis įsiskolinimas neviršytų kreditorinio įsiskolinimo. Netgi kai kuriuose įmonių ūkinės-finansinės veiklos analizei skirtuose leidiniuose dar lyginamas debitorinis įsiskolinimas su kreditoriniu ir pateikiamos neteisingos išvados. Pavyzdžiui, kai debitorinis įsiskolinimas viršija kreditorinį, tai savos lėšos atitraukiamos debitoriniam įsiskolinimui padengti, o priešingu atveju apyvartoje galima panaudoti kitų įmonių lėšas (13, p. 57—58). Išėitų, kad, siekiant išsaugoti savas lėšas, įmonėms reikia stengtis gauti daugiau lėšų iš šalies. Iš tikrųjų gi įmonė privalo apmokėti kreditoriams

¹ Nuo 1969 metų materialinio skatinimo fondo lėšų suma, skirta premijoms už visų metų darbą, numatoma pastoviuose pasyvuose. Tačiau tai problemos neišsprendžia, nes planuojama pastoviuose pasyvuose suma yra labai maža. Analizuojamų žinybų įmonėse 1970 metų pradžioje ji tesudarė 5,5% viso specialiųjų fondų ir specialaus finansavimo sąskaitų likučio.

atsiskaitymų taisyklėse nustatytais terminais, visiškai neatsižvelgdama į savų debitorijų mokėjimus. Tiesiogiai debitoriniu įsiskolinimu negalima padengti kreditorinio, nes jie susidaro dėl skirtingų priežasčių. Kreditorinis įsiskolinimas tiekėjams atsiranda, sudarant gamybines atsargas; iš tos sumos padengiama neapmokėta gamybinių atsargų dalis, o ne debitorinis įsiskolinimas. Dėl to šių dviejų įsiskolinimo rūšių nedera sieti ir balansuoti. Žinoma, dėl kai kurių apyvartinių lėšų šaltinių ir apyvartinių lėšų elementų atitikmenų galima ginčytis, tačiau kreditorinio įsiskolinimo tiekėjams klausimas yra aiškus. Todėl daugelis ekonomistų (jų tarpe, pavyzdžiui, prof. S. Taturas), sudarydami balanso aktyvo straipsnių ir jų padengimo šaltinių šachmatinę lentelę, visiškai teisingai kreditorinį įsiskolinimą priešpastato normuojamoms apyvartinėms lėšoms, o ne debitoriniam įsiskolinimui (12, p. 221).

Siekiant sumažinti kreditorinį įsiskolinimą, reikėtų sudaryti kaip tik tokias sąlygas, kuriomis esant, įmonių finansinė padėtis nesikeistų priklausomai nuo šio įsiskolinimo apimties. Įmonės-pirkėjos irgi turėtų būti suinteresuotos mažinti kreditorinį įsiskolinimą. Tokiomis sąlygomis įmonių-tiekėjų ir įmonių-pirkėjų interesai sutaptų, ir įmonės, sudarydamos tiekimo sutartis, stengtųsi numatyti labiausiai padėtį atitinkančias atsiskaitymų formas. Be to, įmonės, nebūdamos suinteresuotos turėti didesnes kreditorinio įsiskolinimo sumas, greičiau rastų galimybę jas sumažinti. Banko suteikiamų paskolų sumažinimas kreditorinio įsiskolinimo suma (kreditorinio įsiskolinimo įskaitymas) yra vienas iš geriausių variantų, sprendžiant šią problemą. Praktikoje tai daroma. Tačiau kol kas įskaitytos ne visos kreditorinio įsiskolinimo rūšys, o tik įsiskolinimas tiekėjams ir tik pagal kredituojamus objektus. Tų įmonių, kurios nesinaudoja paskolomis prekinė-materialinių vertybių atsargoms, kreditorinis įsiskolinimas irgi neįskaitytas. Mūsų nuomone, šiuo metu reikėtų įskaityti visas kreditorinio įsiskolinimo rūšis ir visais atvejais, nežiūrint kokius objektus bankas bekredituotų. Tais atvejais, kai nekredituojamos materialinių vertybių atsargos, reikėtų mažinti atsiskaitymų ir kitų kreditų apimtį viso kreditorinio įsiskolinimo suma. Įgyvendinus šį pasiūlymą, supaprastėtų kreditavimo tvarka. Šiuo metu kreditorinis įsiskolinimas pagal kredituojamus objektus apskaičiuojamas keliose balansinėse sąskaitose ir dėl to įmonių bei bankų darbuotojams yra sunkiau patikrinti paskolų apdraudimą.

Kaip buvo minėta, neplaninių šaltinių problema komplikuoja dar ir todėl, kad ne visi apyvartinių lėšų elementai yra planuojami. Į šį apyvartinių lėšų organizavimo trūkumą ekonomistai yra ne kartą atkreipę dėmesį (2, p. 62; 1, p. 148 ir kt.). Dar 1950—1952 metais vykusioje diskusijoje dėl apyvartinių lėšų apyvartumo skaičiavimo metodų buvo padaryta išvada, kad reikia normuoti visas apyvartines lėšas ir kartu įvesti visoms apyvartinėms lėšoms planinį apyvartumo rodiklį. Šiam pasiūlymui pritarė žurnalo „Вопросы экономики“ redakcija (5, p. 115). Tačiau kai kurie ekonomistai griežtai pasisakė, prieš nenormuojamų apyvartinių lėšų normavimą, nors jų argumentai, mūsų nuomone, nebuvo pagrįsti. Buvo teigiama, kad socialistinės įmonės gali apsieiti be nenormuojamų apyvartinių lėšų, nes šių lėšų planavimas tik įteisingas neūkiškumą ir finansinės drausmės pažeidimus [4, p. 80—81].

Iš tikrųjų absoliuti nenormuojamų apyvartinių lėšų dalis nėra susijusi nei su neūkiškumu, nei su finansinės drausmės pažeidimais. Tokie jų elementai, kaip išsiųstos prekės, piniginės lėšos, normalus debitorinis įsiskolinimas, kuris susidaro dėl kai kurių atsiskaitymų organizavimo tvarkos (atsiskaitytinios sumos, atsiskaitymai už transporto patarnavimus, už

elekktros energiją, dujas ir kt.), yra neatskiriama susiję su bendra lėšų apytaka.

Kai kurie ekonomistai aiškina, kad nenormuojamų lėšų elementai dažnai keičia apimtį ir dėl to jų negalima normuoti. Tačiau tokie dažni svyravimai būdingi ne tik nenormuojamoms apyvartinėms lėšoms, bet ir normuojamiems apyvartinių lėšų elementams. Įmonių apyskaitinių duomenų analizė rodo, kad tarp gatavos produkcijos atsargų ir išsiųstų prekių likučių yra glaudus ryšys. Tais periodais, kai išsiunčiama daugiau gatavos produkcijos, jos atsargos sumažėja, o išsiųstų prekių apimtis padidėja. Gamybiniai apyvartiniai fondai ir cirkuliacijos fondai yra susiję mažiau, negu cirkuliacijos fondų atskiri elementai (gatavos produkcijos ir išsiųstų prekių). Nežiūrint, kad apyvartinių lėšų normatyvai nustatomi atitinkamoms datoms, reikia juos laikyti vidutiniais dydžiais, apie kuriuos svyruoja apyvartinių lėšų apimtis. Tais laikotarpiais, kai padidėja lėšų poreikavimas, kaip žinia, įmonėms suteikiamos trumpalaikės banko paskolos. Nustatyti vidutinį dydį, tame tarpe ir nenormuojamoms apyvartinėms lėšoms, nėra neišsprendžiamas uždavinys, Be to, normalus debitorinis įsiskolinimas, kurį, mūsų nuomone, pirmiausia reikėtų planuoti, nedidelėmis sumomis keičiasi. Iš to išplaukia, kad dabartinė apyvartinių lėšų skirstymo į normuojamas ir nenormuojamas tvarka nėra teoriškai pagrįsta.

Iki šiol debitorinio įsiskolinimo lyginamasis svoris, lyginant su praėjusiu dešimtmečiu, nedidėjo. Respublikos pramonėje paskutiniaisiais metais debitorinis įsiskolinimas sudarė 3,9—5,5% visų apyvartinių lėšų apimties (žr. 4 lentelę). Normalaus debitorinio įsiskolinimo dalis buvo dar mažesnė. Todėl nereikėjo imtis priemonių jam sumažinti. Bet dabar, išaugus neplaninių apyvartinių lėšų šaltinių sumoms, iškyla kitokia problema. Šiuo metu dėl kai kurių nenormuojamų apyvartinių lėšų elementų normavimo pasisako daug ekonomistų. Būdinga, kad jie tai siūlo daryti kaip tik apyvartinių lėšų neplaninių šaltinių reorganizavimo sumetimais.

Kaip tik dėl šių sumetimų VDR jau pradėta normuoti kai kurie nenormuojamų apyvartinių lėšų elementai [15, p. 78].

Kokius nenormuojamų apyvartinių lėšų elementus reikėtų normuoti pramonėse įmonėse yra nurodžiusi prof. S. Barngolc. Jos nuomone, reikia nustatyti normatyvus debitoriniam įsiskolinimui ir pastoviems išsiųstų prekių likučiams, o paskolos pagal atsiskaitymo dokumentus kelyje turėtų būti suteikiamos padengti tik tiems likučiams, kurie viršija nustatytą normatyvą [1, p. 148]. Dėl normalaus debitorinio įsiskolinimo normavimo reikalingumo nekyla abejonių. Tačiau, mūsų nuomone, tam tikru laipsniu reikėtų atsižvelgti ir į visas kitas debitorinio įsiskolinimo rūšis. Daugeliu atvejų debitorinis įsiskolinimas susidaro dėl priežasčių, nepriklausančių nuo įmonės. Todėl galimybės jį greitai likviduoti yra gana ribotos. Pavyzdžiui, nors ūkinės reformos metu yra imtasi svarbių priemonių, kad būtų laiku apmokėta už išsiųstą produkciją, kai kurios įmonės laiku negauna produkcijos realizavimo įplaukų.

Išsiųstų, bet laiku pirkėjų neapmokėtų, prekių apimtis net metinėmis apyskaitinėmis datomis yra nemaža. Analizuojamų žinybų įmonėse ši apimtis 1969 metų pradžioje siekė 2925 tūkst. rb, o 1970 metų pradžioje — 2667 tūkst. rb. Ypač didelių produkcijos realizavimo įplaukų sumų laiku negauna statybinių medžiagų pramonės įmonės.

Reikalaujama, kad, normuojant apyvartines lėšas, būtų atsižvelgta į konkrečias ir realias gamybos, tiekimo, realizavimo, atsiskaitymų tobulinimo galimybes. Normavimo tikslas yra ne tik nustatyti reikiamų lėšų apimtį, bet ir atskleisti vidinius rezervus. Vadovaujantis šiais reikalavimais, vertėtų normuoti ir kitų rūšių debitorinį įsiskolinimą, bet ta sąlyga,

kad tuo būtų siekiama numatyti visas realias galimybes šiam įsiskolinimui sumažinti. Tačiau normuoti išsivystę prekių apimtį, kai nesuėję mokėjimo terminai, mūsų nuomone, nebūtina, nes tam yra specialus padengimo šaltinis — banko kreditai pagal atsiskaitymo dokumentus kelyje. Be to, tokia priemonė nebūtų susijusi su neplaninių šaltinių pertvarkymu. Taip pat nereikia normuoti įmonių piniginių lėšų Valstybinio banko sąskaitose.

Siūlytiems normuoti apyvartinių lėšų elementams jokių papildomų padengimo šaltinių ieškoti nereikia. Juos visiškai padengtų tie patys šaltiniai, tik jau planine tvarka. Tai būtų šaltiniai, kuriuos statistinės įstaigos yra priskyrusios „kitiems šaltiniams“, tačiau jų dalis apyvartinių lėšų šaltinių struktūroje ūkinės reformos sąlygomis, kaip buvo parodyta aukščiau, pastebimai išaugo. Tiesa, nemažai ekonomistų yra siūlę materialinio skatinimo fondų lėšas apskaičiuoti atskirose banko sąskaitose, ir todėl šių fondų lėšų įmonės negalėtų įtraukti į einamosios ūkinės veiklos apyvartą. Tačiau, kaip rodo atsiskaitymų, finansavimo ir kreditavimo praktika, įmonės lėšų išskaidymas atskirose bankų sąskaitose nepasiteisina, ir panašioms pasiūlymams kai kurie ekonomistai pagrįstai prieštarauja [6, p. 25]. Įmonių apyvartinių duomenų analizė rodo, kad daugelis įmonių laiku neperveda gamybos fondui priklausantių lėšų į atskirą banko sąskaitą, ir nepervestas lėšas vis tiek panaudoja kaip neplaninį apyvartinių lėšų šaltinį.

N. Lisicjan ir kiti ekonomistai, nagrinėję skatinimo fondų likučių problemas, daro išvadą, kad reikia šiuos likučius įtraukti į planą, ir kartu nesutrukdyti įmonėms panaudoti juos pagal tikslingą paskirtį [8, p. 81]. Be to, siūloma šių šaltinių lėšų sumą mažinti trumpalaikių kreditų pagal apyvartą apimtį. Tačiau praktikoje šitaip būtų galima sureguliuoti neplaninius šaltinius tik tų įmonių, kurios kredituojamos pagal materialinių vertybių ir sąnaudų darbo užmokesčiui apyvartą. Bet dar labai daug įmonių šiuo metodu nekredituojamos. Be to, siekiant vien tik per kreditavimą išspręsti šią problemą, reikėtų minimą kreditavimo metodą dar gerokai tobulinti.

Nepanaudotų pagal tikslingą paskirtį specialiųjų fondų ir tikslinio finansavimo lėšų likučių analizė rodo, kad jų apimtis metų bėgime per daug nesvyruoja. Todėl, naudojant šių fondų lėšas pagal tikslingą paskirtį, dar nemaža jų galima numatyti pastoviuose pasyvuose, įtraukti į savų ir joms prilygintų lėšų sudėtį.

Mūsų nuomone, kai kurios įmonės kitą laisvų skatinimo fondų lėšų dalį galėtų pervesti į banko depozitą. Tokių lėšų laikymo terminai ir tvarka galėtų būti įvairūs: terminuoti, iki pareikalavimo ir pan. Bankas už tokių lėšų laikymą galėtų mokėti palūkanas. Panašiais pagrindais lėšų perdavimas bankams yra praktikuojamas kai kuriose socialistinėse šalyse [7, p. 86]. Šių priemonių tinkamas įgyvendinimas nesumenkintų įmonių savarankiškumo ir teisių, naudojant skatinimo fondus ir kitas specialios paskirties lėšas, bet padėtų sureguliuoti apyvartinių lėšų šaltinius. Be to, kai kurių materialinio skatinimo fondų laisvų lėšų pasikeitimus reikėtų nuodugniau ištirti, ir tuos skatinimo fondų likučius, kurie daugiausia priklausys nuo įmonės ūkinės-finansinės veiklos rodiklių, reikėtų planuoti kaip finansinius įmonių rezervus, paliekant esamą jų apskaitos ir planavimo tvarką.

Kadangi neplaninių šaltinių sudėtis yra labai įvairi, susidarymo priežastys skirtingos, tai per didelių neplaninių apyvartinių lėšų šaltinių neigiamos įtakos ūkiskaitai negalima išgyvendinti, panaudojus tik vieną kurią nors priemonę. Šią problemą reikėtų spręsti kompleksiskai.

Mūsų nuomone, aukščiau išdėstytus pasiūlymus įgyvendinus praktikoje, kaip tik ir susidarytų pagrindinės kryptys šiai problemai išspręsti.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko
Universitetas
Finansų ir kredito katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1970 m. gruodžio mėn.

ВНЕПЛАНОВЫЕ ИСТОЧНИКИ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

И. ВИЗБАРАС

Резюме

Внеплановые источники возникают вследствие самых разных обстоятельств. По своему экономическому содержанию они очень разнообразны. В условиях хозяйственной реформы их удельный вес на промышленных предприятиях в общем объеме источников оборотных средств увеличился. Однако размеры внеплановых источников, находящихся в распоряжении отдельных предприятий, весьма различны. Основная их доля не зависит от качества работы предприятий и использования ими экономических резервов. Даже при одинаковых показателях работы предприятий удельный вес остатков неиспользованных поощрительных фондов на отдельных предприятиях значительно различается. Суммы ненормируемых оборотных средств и внеплановых источников их формирования у предприятий не совпадают. Причем, внеплановые источники, как правило, превышают сумму ненормируемых оборотных средств. Многие заводы, используя внеплановые источники оборотных средств, накапливают большие сверхплановые запасы товарно-материальных ценностей и не испытывают финансовых затруднений. Резкие и ничем не обусловленные различия в размерах внеплановых источников ставят предприятия в финансовом отношении в совершенно неодинаковые условия. Это снижает уровень плановой организации оборотных средств.

Одним из путей устранения отрицательного влияния внеплановых источников оборотных средств может явиться переход к нормированию части ныне ненормируемых, но неизбежных элементов оборотных средств. Это даст возможность одновременно предусмотреть необходимые средства для их покрытия и для накопления определенного денежного резерва. Предприятия нуждаются в создании определенных финансовых резервов, но они могут быть образованы заранее из части тех же ресурсов, которые в настоящее время считаются внеплановыми, но зависят от уровня работы предприятия. Целесообразно разрешить предприятиям помещать излишние внеплановые средства на отдельный банковский счет с начислением процентов.

Все виды кредиторской задолженности не зависят от показателей хозяйственно-финансовой деятельности предприятий. В целях создания таких условий, при которых сами предприятия были бы заинтересованы в уменьшении чужих средств, целесообразно установить порядок зачета всей кредиторской задолженности при кредитовании.

Принятие предлагаемых мер способствовало бы устранению влияния случайных факторов на финансовое состояние предприятий и имело бы положительное значение для укрепления хозяйственного расчета.

НАИМЕНОВАНИЕ И ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

Таблица 1.

Удельный вес внеплановых источников в структуре всех источников оборотных средств на промышленных предприятиях Литовской ССР.

Вертикально: внеплановые источники оборотных средств, в том числе: кредиторская задолженность, прочие источники.

Горизонтально: (на начало года, в процентах), годы.

Таблица 2.

Удельный вес внеплановых источников в общем объеме оборотных средств отдельных отраслей промышленности республики.

Вертикально: название промышленных министерств и ведомств: Министерство легкой промышленности, Министерство пищевой промышленности, Министерство мясной и молочной промышленности, Министерство промышленности строительных материалов, Министерство мебельной и деревообрабатывающей промышленности, Министерство местной промышленности, «Союзлитбумпром», Управление торфяной промышленности.

Горизонтально: (на начало 1970 года, в процентах), внеплановые источники, в том числе средства специальных фондов целевого финансирования и целевых поступлений.

Таблица 3.

Структура внеплановых источников оборотных средств.

Вертикально: средства устойчивых пассивов, не приравненные к собственным оборотным средствам, кредиторская задолженность, в том числе поставщикам. Средства специальных фондов целевого финансирования, в том числе не использованные и не приравненные к собственным оборотным средствам остатки средств фондов материального поощрения и социально-культурных мероприятий, прочие источники, всего.

Горизонтально: (на начало 1970 года, в процентах), названия министерств и других ведомств как по вертикали в таблице 2.

Таблица 4.

Удельный вес ненормируемых оборотных средств и внеплановых источников в промышленности Литовской ССР.

Вертикально: денежные средства, дебиторы, прочие оборотные средства, всего; внеплановые источники оборотных средств, в том числе: кредиторы, прочие источники, удельный вес внеплановых источников, за счет которых образуются сверхплановые запасы материальных ценностей.

Горизонтально: (на начало года, в процентах), годы.

Таблица 5.

Удельный вес ненормируемых оборотных средств и внеплановых источников в промышленности СССР.

Вертикально: денежные средства, дебиторы, прочие ненормируемые средства, всего; внеплановые источники оборотных средств, в том числе: кредиторы, прочие источники, внеплановые источники, превышающие

ненормируемые оборотные средства (в процентах к общему объему оборотных средств).

Горизонтально: (на начало года, в процентах), годы.

LITERATURAS SĄRASAS

1. С. Б. Баригольц, Оборотные средства промышленности СССР, М., «Финансы», 1965.
2. А. М. Бирман, Планирование оборотных средств, М., Госфиниздат, 1956.
3. Выступление М. Ингермана на обсуждение доклада Н. С. Лисициан. Кредитование промышленных предприятий по обороту материальных ценностей, «Деньги и кредит», 1961, № 5.
4. А. Емельянов, Важный рычаг в борьбе за лучшие показатели работы предприятий, «Вопросы экономики», 1950, № 11.
5. К итогам дискуссии о методах расчета оборачиваемости оборотных средств, «Вопросы экономики», 1952, № 6.
6. А. Кожевников, Экономическое воздействие банка на состояние материальных запасов, «Деньги и кредит», 1969, № 11.
7. Краткая информация о валютах и банках за рубежом (Польская Народная республика), «Деньги и кредит», 1968, № 3.
8. И. Крол, Проблемы оборотных средств и кредита на современном этапе хозяйственного строительства (доклад Н. Лисициан), «Деньги и кредит», 1969, № 5.
9. Н. Лисициан, Кредит по обороту материальных ценностей. М., Госфиниздат, 1961.
10. В. Г. Меерович, Источники формирования оборотных средств промышленных предприятий. В книге: «Эффективность общественного производства и финансы», под ред. С. А. Ситаряна, М., «Финансы», 1967.
11. М. Печеник, Об источниках формирования оборотных средств хозорганов, «Деньги и кредит», 1961, № 5.
12. С. К. Татур, Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий, М., И-во экономической литературы, 1962.
13. Б. А. Титов, Анализ финансовой деятельности промышленного предприятия, М., Экономиздат, 1963.
14. Чмелев, Об источниках формирования оборотных средств хозорганов, «Деньги и кредит», 1961, № 5.
15. В. А. Шевелев, Оборотные средства и анализ их использования в промышленности, М., «Экономика», 1968.
16. М. Ямпольский, Оборотные средства предприятий и повышение роли кредита в эффективном их использовании. В книге: «Повышение роли кредита в эффективном использовании оборотных средств хозорганов», (тезисы докладов на научной конференции), отв. ред. Н. Бажал, Одесса, Одесский кредитно-экономический институт, 1964.